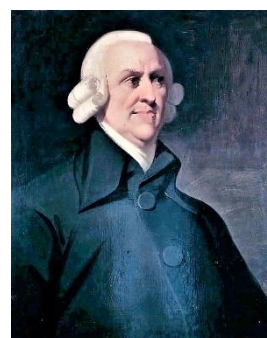

8.3. lecke: Emotivizmus (Hume)

A moral sense iskola

Mint említettük, Hobbes nézetei az emberi természetről erős kritikát váltott ki kortársai körében. Sokan nem fogadták el, hogy az emberi természetben semmilyen hajlam nincs az altruista viselkedésre, és hogy az ember csupán önző módon képes cselekedni. Egyes gondolkodók azt hangsúlyozták, hogy **az emberi természetben megvan egy érzés vagy érzék, amely az altruista viselkedés és a morálitás alapját képezi**. Ezt **moral sense**-nek, **erkölcsi érzéknek** nevezték. E gondolkodókból alakult meg a **moral sense iskola**, amelyet **emotivizmusnak** is nevezünk

Elsőként Anthony Asley Cooper avagy Lord **Shaftesbury** (1671-1713) használta az erkölcsi érzék (moral sense) fogalmát. Shaftesbury a cambridge-i platonisták hatása alatt állt. Tanítványa, Francis **Hutcheson** (1694-1745) skót filozófus fejlesztette tovább a moral sense elméletét. Ő pedig két nagyon jelentős gondolkodóra hatott közvetlenül: **Adam Smith**-re (1723-1790) és Davide **Hume**-ra (1711-1776).

A moral sense-iskola képviselői sorrendben:

Lord Shaftesbury (Anthony Asley Cooper, 1671-1713)

Francis Hutcheson (1694-1745)

David Hume (1711-1776)

Adam Smith (1723-1790)

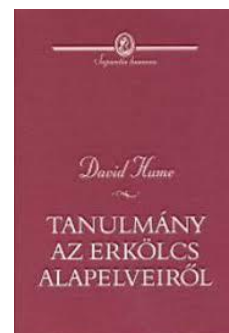
Arra a kérdésre, mi a jó és a rossz megkülönböztetésének alapja, az emotivisták azt válaszolják, hogy **a velünk született erkölcsi érzék**. Meggyőződésük szerint minden emberben van egy úgynevezett erkölcsi érzék, amely alapján **különbséget tudunk tenni az erkölcsileg helyes és helytelen között**. Az ember nem született egoista – amint Hobbes és Mandeville

állítják – és nem is az esze teszi erkölcsi lényé – ahogy a racionalisták vélik –, hanem egy vele született érzék, amely minden esetben spontán módon és egyetemesen megmondja, mi a jó és mi a rossz.

Az emotivizmus az empirizmus talaján áll. Az erkölcsi érzék jelzéseit tapasztalatból ismerjük. Nem a külső tapasztalat számára adott tény, hanem a belső megfigyeléssel érhető tetten. Emlékezzünk: Locke nemcsak az **érzékszervi tapasztalatokat**, hanem a **belső reflexiót** is a tapasztalat körébe sorolta.

A moral sense Hume etikájában

Hume emotivista gondolkodó. Etikai gondolkodását elsősorban a *Tanulmány az emberi természetről* (1740) című művében fejtette ki, majd újra megírta, esszéisztikusabb formában a *Tanulmány az erkölcs alapelveiről* (1751) című könyvében (Budapest, Osiris, 2003, ford. Miklósi Zoltán, Babarczy Eszter). Most ezzel foglalkozunk.

Hume bírálja az etikai racionalizmust. Legfőbb érve az, hogy **a cselekvéseket nem az ész határozza meg**. Az ész nem alkalmas arra, hogy vágyat vagy irtózást ébresszen bennünk. Éppen ezért nem is lehet az észre alapozni az etikát. **A cselekvéseknek mindig érzelmi alapjai vannak** (vö. Spinozánál az affektusokkal!).

„A becsültnivaló, a méltányos, az illő, a nemes, a nagylelkű magával ragadja a szívet, és arra lelkesít bennünket, hogy magunkba építsük és óvjuk. Az érhető, az evidens, a valószínű és az igaz csak az értelem hűvös helyeslését szerezheti meg, s elvi kíváncsiságunk kielégítésével pontot tesz kutatásaink végére.” Hume: *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*, 9. oldal.

Az ész közömbös az élet értékei iránt és nincsen hatással a szenvedélyekre, érzelmekre. Hume itt az ész **tiszta észnek** tekinti, és nem különbözteti meg tőle a **gyakorlati ész**t. Ez a megkülönböztetést Kant vezeti be. Míg a tiszta ész csak elméleti téren működik (logikai feladványok, matematikai műveletek), addig Kant szerint a gyakorlati ész a cselekvés területén használatos. **Hume szerint tehát az ész nem játszik közvetlen szerepet a cselekvésekben, és ezért a morált nem lehet egyedül az észre alapozni.**

Az ész helyett **a cselekvések motorjai az érzelmek, vágyak, szenvedélyek**, tehát azok a jelenségek az elmében, amelyek az emóciókhoz, affektusokhoz tartoznak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Hume teljesen kizárná az észet az erkölcsiség terültéről. **Az ész a belső reflexió és figyelem alanya**, következésképpen fontos szerepet játszik a belső érzések tudatosításában.

„A végső ítélet valamely belső érzéstől függ, amelyet *a természet az egész fajban elültetett*. Ahhoz azonban, hogy ezen érzés számára előkészítsük a terepet, s megfelelő figyelmet szenteljünk a tárgyának, gyakran igenis szükség van rá, hogy előzetesen okoskodjunk, finom megkülönböztetéseket tegyünk, helyes következtetésekre jussunk.” Hume: *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*, 10. oldal.

Az erkölcsi érzék

Mit jelent az erkölcsi érzék (*moral sense*)? Hume megkülönbözteti egymástól a **morális cselekvést** és a **morális ítéletet**. Újfajta morálfilozófiai szemléletet jelent, hogy nem az elsőre, hanem a másodikra helyezi morálfilozófiájában a hangsúlyt. **A morális ítélet az a mentális aktus, amely által valamit morálisan helyeslünk vagy helytelenítünk, elismerünk vagy elítélünk.** Morális ítélet akkor születik bennünk, amikor tanúi vagyunk olyan eseményeknek, amelyek morális jelentést hordoznak (elsősorban olyan események ezek, amikor egy ember cselekvése más emberekre irányul). Például tanúi vagyunk, amikor egy ember kiment egy égő házból egy csecsemőt, vagy tanúi vagyunk, amikor egy katona ráuszít egy vad kutyát egy gyermekével a karján menekülő anyára. Stb. Hume arra mutat rá, hogy minden ilyen esetben **az ítélet** (helyeslés vagy helytelenítés) **teljesen spontán módon, minden racionális reflexiót megelőzően születik meg bennünk.** Mi ennek az alapja?

Az emberi lélekben vagy elmében minden olyan külső esemény tapasztalata, amelynek morális jelentése van, **érzéseket** szül. Azok az események, amelyek **morálisan jók, kellemes**, amelyek **morálisan rosszak kellemetlen** érzéseket keltenek bennünk. A morális ítéletek ezeknek az érzéseknek a hatására jönnek létre. **Van tehát az emberben egy érzék, amely érzelmi szinten reagál a morális események tapasztalatára.** Ezt nevezi Hume **erkölcsi érzéknek** (*moral sense*).

Hume szerint a **jó és a rossz, a helyes és helytelen megkülönböztetésének az alapja a minden emberben meglévő erkölcsi érzék.** Ez tehát nem racionálisan, hanem emocionálisan, érzelmek szintjén tesz különbséget értékek között. Mivel ez mindenkiben megvan, és nem a társadalom hozza létre az emberben, ezért Hume nyilvánvalóan nem tekinti az embert kizárólag önző lénynek. Hiszen az erkölcsi érzék a *conatus* mellett a jóra való hajlamot is magában foglalja.

„A természet hangja és a tapasztalat egyértelműen az önzéselmélet ellen szól. (...) El kell utasítanunk azt az elméletet, amely minden erkölcsi érzést az önszeretet elvével magyaráz.” Hume: *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*, 48. oldal.

Az erkölcsi érzék egy halk rezdülés a lélekben. Ahhoz, hogy ebből morális szabályok szülessenek, arra van szükség, hogy az ember megfigyelje önmagában a működését. A morális érzék külső események tapasztalatakor lép működésbe, ezért az embernek az ebből levont elveket **saját cselekvéseire is alkalmaznia kell.** Úgy kell cselekedni,

hogy azt a cselekvést a bennem lévő morális érzék helyeselje. Így alakul ki a **morális öntudat** (lelkiismeret).

„A reflexió általi önvizsgálat szokása elevenen tartja bennünk a helyesnek és helytelennek az érzetét, és a nemesebb lelkekben önmagunk és mások iránti tiszteletadást szülnék, ami az erények legbiztosabb védelmezője. Az állati kívánságok és örömeik lassacskán veszítenek értékünkéből, miközben szorgalmasan szert teszünk mindenféle belső szépségre és erkölcsi nagyságra, s az elme kifejleszti mindama tökélyt, amely egy racionális lényt ékesíthet és gazdagíthat.” Hume: Tanulmány az erkölcs alapelveiről, 102. oldal.

Hume szerint a társadalmakban is ez erkölcsi értékeknek a morális érzék alapján történő megkülönböztetése képezi a morál alapját.

Hasznosság és erkölcsi érzék

Vajon honnan ered az erkölcsi érzék az emberben? Hume válasza erre a kérdésre a **hasznosság**. Mivel végső soron a hasznosságot tekinti a rossz és a jó megkülönböztetése alapjának, Hume-ot az **utilitaristák** is előfutárunknak tekintik, noha Hume máshogy használja a hasznosság fogalmát, mint később az utilitaristák.

Az erkölcsi érzék alapja a közösség és az egész emberiség haszna. Ez azt jelenti, hogy az erkölcsi érzék azokat a cselekvéseket helyesli, amelyek hasznosak, és azokat helyteleníti, amelyek károsak az emberiségre nézve. **A jócselekedet azért jó, mert hasznos az emberiség fennmaradása szempontjából, a gonosztett pedig ugyanezen szempontból káros.** Hume szerint a hasznos és káros értékei a **tapasztalat alapján** épül be az emberi szemléletbe.

„A hasznosság nem több, mint egy bizonyos célra való irányulás, s önellentmondás volna, ha valami eszközként örömet szerezhetne nekünk, még ha a cél maga teljesen közömbös volna a számunkra. Ha tehát a hasznosság az erkölcsi érzés egyik forrása, s ha e hasznosságot nem mindig önmagunkra vonatkoztatjuk, abból az következik, hogy minden, ami hozzájárul a társadalom boldogságához, közvetlenül kivívja helyeslésünket és jóakaratumkat. Íme egy alapelv, amely nagyrészt magyarázatot ad az erkölcs eredetére.” Hume: Tanulmány az erkölcs alapelveiről, 51. oldal.

Hume-nak azért van szüksége a hasznosság elvére, mert különben nehezen tudná tisztán **empirista alapon** megmagyarázni a morál jelenségét. Különben a jó és a rossz megkülönböztetésének képessége velünk született fogalmakat feltételezne, amit Hume értelemszerűen elvet (hiszen ezzel a racionalizmus és a metafizika területére tévednénk).

A hasznosság beépül tehát az érzékekbe, és minden erény forrásává válik. **Az igazságos és igazságtalan megkülönböztetésének is ez a forrása.**

„A hasznosságnak általánosságban is a lehető legnagyobb ereje és uralma van érzelmeink felett. Jelentős mértékben ennek kell hát lennie az emberségességnek,

jóakarathoz, barátsághoz, közösségi szellemhez és a többi hasonló társias erénynek tulajdonított érdem forrásának, csakúgy, ahogyan ez az egyedüli forrása a hűség, igazságosság, igazmondás, integritás és a többi nagyra tartott és hasznos tulajdonság és elv iránti morális helyeslésnek.” Hume: Tanulmány az erkölcs alapelveiről, 38. oldal.

A hasznosság egyetemes elv. Ebből fakad, hogy minden társadalomban van morál. Hume láthatóan nem osztja Hobbes és Mandeville erkölcsi nihilizmusát. Szerinte **minden emberben megvan a hajlam a jóra**. Akiknél ez nem mutatkozik meg a cselekedeteikben, azok elfojtják magukban az erkölcsi érzéket.

„Jelen elmélet előnyének tűnik, hogy nem bocsátkozik bele az emberi természet jóságának vagy önszeretetének mértékéről folytatott közönséges vitába. (...) Céljaink szempontjából elegendő, ha annyit elismerünk, hogy az emberi faj iránti barátság szikrája, a galamblelkűség piciny részecskéje a farkassal és a kígyóval együtt jelen van alkatunkban.” 97.

Összefoglalás

Az emotivista gondolkodás ellentétben áll a konvencionálizmussal és a racionalizmussal. Hume szerint az erkölcsi jó és rossz megkülönböztetésének a forrása egy érzés, amely mindenkiben megvan. A morális ítéletek ebből az érzésből születnek. A morál tehát nem megállapodás eredménye, és nem az észbeli megfontolásból származik. Az erkölcsi érzék alapja a hasznosság. Az emberiségre nézve hasznos cselekedeteket jónak, a károsakat rossznak ítélik. Ez az alapja a társadalmi morálnak is.

Kérdések:

Milyen érvekkel cáfolja Hume az erkölcsi racionalisták álláspontját?

Milyen érvekkel cáfolja Hume a konvencionalisták álláspontját?

Mi az erkölcsi érzék?

Mi a különbség morális cselekvés és morális ítélet között?

Mi a szerepe a hasznosságnak a morál kialakulásában Hume szerint?

Mennyiben empirista Hume morálfilozófiája?